

Vita Fekete Sándor Petőfi-életrajzának első kötetéről

(1973. december 20.)

A Klasszikus Magyar Irodalmi Osztály rendezésében, Lukácsy Sándor elnökletével került sor *Fekete Sándor Petőfi Sándor életrajza* első kötetének (A költő gyermek- és ifjúkora. Akadémiai Kiadó, 1973.) intézeti vitájára.

Bevezetésképpen *Fekete Sándor* elmondta, hogy a tudományos vitát, tapasztalatcserét még inkább hasznosíthatna volna a kiadás előtt, de így sem haszontalan — most már a második kötet szempontjából. Elsősorban elvi-módszertani segítséget vár, hiszen a második kötet elkészítése lényegesen nehezebb feladatot jelent.

Kiss József írásos véleményét távollétében olvasták fel. Mint a könyv lektora, rámutatott arra, hogy a lektori jelentés óta milyen pozitív változtatásokat eszközölt művén a szerző. Részletesen kitérve a Petőfi-életrajz létrehozásának történetére, bonyodalmaira, olyan vállalkozásnak minősítette *Fekete* könyvét, amely a *Dienes András* tervezte múltén lényegesen szerényebb feladatot lát el, de — összhangban jelenlegi ismereteinkkel — ténylegesen megvalósítható. Felhívta a figyelmet arra is, hogy a második kötet elkészítése sokkal nehezebb lesz, mivel nem áll annyi feltárt adat *Fekete* rendelkezésére, mint az első kötet esetében; példákat hozott fel arra, hogy mennyire bizonytalan a filológia Petőfi életútjának e szakaszát illetően (pl. a közismerten nagy „Júlia-irodalom” súlypontja mindig is Petőfiné második házasságának erkölcsi dilemmája volt, de az első házasságról igen keveset irtak), ezért megkerülhetetlen a kiegészítő alap kutatás.

Hozzászólásában *Horváth Károly* hangsúlyozta, hogy Petőfi életrajzának feltárása egészen sajátos nehézségek elé állítja a kutatót, mivel a többi XIX. századi írónkról korántsem található annyi egymásnak ellentmondó emlékezés, életadat. Nyilván ez az oka az életrajz puritán adatszerűségének, hogy a könyv nem annyira olvasható. De a nagyobb színesség nem ártott volna a tudományosságának, különösen hiányzik a színes környezetrajz, a természeti és az emberi környezet leírása (pl. a sárszentlőrinci vagy a selmeci tartózkodás idején). Módszertani problémát jelent a tudományos életrajz és a monográfia műfaji elkülönülése is; véleménye szerint az életrajz sem nélkülözheti a művek keletkezéstörténetét, sőt a versek vallomáserképét sem, bár az utóbbi esetben az átpoetizálás lehetőségével mindig számolni kell. Ilyen szempontból *Fekete* kitűnően használta fel a katonakori versek nyújtotta anyagot; kár, hogy másutt lemond erről.

K. Kovács Magdolna a versidőrend problémájára hívta fel a figyelmet. Az I. kötetben a versek keletkezési idejének még nem sok szerepe volt, szemben a II. kötetel. Nehézséget okoz majd, hogy a kritikai kiadás munkálatai elmaradnak az életrajzétól; nem beszélve arról, hogy *Martinkó András* tanulmányai nyomán teljesen bizonytalanná vált az eddigi kronológia.

T. Erdélyi Iлона felvetette, hogy a II. kötet nem kerülheti meg a monografikus feladatokat, így pl. a rokon szellemi mozgalmakkal — az „ifjú német” irókkal, a Vormärzcel — való foglalkozást. Ehhez a kérdéshez kapcsolódva, *Lukácsy Sándor* óvott attól a veszélytől, ami az irodalom nagy részére jellemző: a Junges Deutschland értelmét túlzottan kiszélesítették, a fogalom így elvonttá vált; értékelését pedig nem lehet analóg módon kiterjeszteni más országok hasonló elnevezésű mozgalmaira, pl. a Jeune France kifejezetten maradi volt.

Hozzászólásában *Szabolcsi Miklós* az életrajzírás nehézségeit hangsúlyozta. Saját tapasztalataira is hivatkozva, elvetette a „teljesség” eszményét: a műelemzés és az életrajz bármennyire is szorosan összefügg, a kettőt el kell választani, együttes vizsgálatuk ma még keresztülvihető. Kifogásolta *Fekete* könyvében az állandó polemikus élt, véleménye szerint a vitának inkább lábjegyzetben van helye, az előző Petőfi-kutatók lélektana sem érdekes egy tudományos igényű életrajzban.

Veres András a módszertani problémákra hívta fel a figyelmet. Az életrajz gyakorlati haszna nyilvánvaló, műfaji dilemmái azonban megoldhatatlannak tűnnek. Sokszor kevés a tudományosan hitelesíthető adat, így azután más „töltő” anyag kerül a helyére, pl. *Fekete* könyvében

a filológiai polémia. A költői életrajzban óhatatlanul keveredik a művek litterális és metaforikus síkjá, már az I. kötetben is előfordul vermotívumok túlzottan direkt származtatása (pl. az „Elhull a virág, eliramlik az élet” sor visszavezetése Schifferdecker tanító könyvére). El kellene dönten, hogy mit tartunk az életrajz elsődleges céljának; az adatok hitelének feszegetése nemcsak azt eredményezi, hogy az életrajz nem lesz szórakoztató olvasmány, hanem azt is, hogy a folyamatos pályakép előadása megszakítottá, töredezetté válik. Tisztában kell lennünk azzal is, hogy a tudományos törekvés igen kevésbé érvényesülhet, ha annyira ellentmondóak az adatok, mint Petőfi esetében. A „tudományos” mérce szükségképpen szubjektív lesz; pl. Fekete az egyik helyen a beszámoló hitelességére annak jelentéktelensége alapján következtet, máshol pedig úgy dönt szembenálló vélemények között, hogy az igazság „mint nem ritkán, ezúttal is középen található meg”. A jelentéktelenség vagy az arany középut mérceje azonban egyáltalán nem biztos, hogy valóban az igazsághoz segít. Az életrajz további műfaji veszélyei a teológikus visszavetítés és a jelentőség-torzítás, ezeket sem tudja Fekete mindig elkerülni. Természetesen nem a Petőfi-életrajz problémái ezek, hanem általában műfaji nehézségek, végiggondolásuk éppen ezért a II. kötet elkészítése előtt mindenképpen hasznosnak látszik.

Szabolcsi Miklós nem értett egyet a teológikus visszavetítés veszélyével, mivel az életrajzírónak szükségképpen fel kell állitania előre egy lélektanilag meghatározott személyiségképet, e munkahipotézist azután később a munka során módosíthatja. Kétségtelen, a pszichológia egyelőre ebben kevés segítséget nyújt az irodalmárnak.

Sötér István igen hasznosnak ítélte a vitát, mivel olyan problémákra hívta fel eddig is a figyelmet, amelyek a következő kötetek munkálataiban döntőek lesznek. Kiemelte az előadásmód és a nyelv jelentőségét az irodalomtörténeti munkában, ebből a szempontból Fekete könyvét mintaszérűnek érzi. Ami hiányérzetet okoz, az a korrajz elmaradása: hiányzik a korabeli Kecskemét, Sopron stb. képe, az akkori Jókai, Bajza, Vörösmarty, Liszkay vagy a Vachotok alakja; mindennek a további kötetekben még nagyobb súlya lesz. A születés körülményei a kevésbé jellemző problémák közé tartoznak Petőfi esetében, ezen csak ilyen kritikai módon lehetett túljutni, később azonban már el kellene hagyni a vitát. Az életrajz műfaji sajátosságairól már sok szó esett, de nem vetette fel senki a személyiség kérdését. Pedig a jó — lehet, hogy kevésbé tudományos, de mindenképpen érdekes — életrajz igényli a személyes állásfoglalást, pl. *Hatvány* a maga Adyval való kapcsolatát vetítette bele Petőfi-életrajzába, a Petőfi—Jókai viszony megítélésekor. Éppen a személyesség hiányzik leginkább Fekete könyvéből, ezt feltétlenül meg kell oldani a további kötetekben. Kíváltk olyan kérdésekben, mint Petőfi családjának megrajzolása, hiszen Szendrey Júlia vagy Petőfi Zoltán alakja végre alapos, újszerű megvilágítást igényelne.

Szegedy-Maszák Mihály, a korábbi felszólalókkal szemben, a józan tárgyilagosságot hangsúlyozta mint az életrajz fő érdemét. Fekete éretnének tartja azt is, hogy nem követi azoknak a példáját, akik az életmű felől következtetnek vissza az életrajzra. Kár, hogy az életrajzi nézőpont nem mindig érvényesül, így pl. az esztétikai megközelítéssel keveredik, amikor *Szerb Antal*al szemben úgy érvel, hogy Petőfi szeretete szülei iránt nem lehet biedermeier-téma, mivel valóban szerette a szüleit; vagy amikor *Horváth János* szerepjátszás-elméletét bírálva ugyanabba a módszertani hibába esik bele, mint az elmélet létrehozója: nem veszi észre, hogy az életrajzi és a költői én más síkon fejt ki tevékenységét. Nem eléggé árnyalt és kifejtett a nemzetkarakter és a fajelmélet összefüggéséről szóló rész; és a korrajz hiányosságai miatt félreérthetővé válik számos utalás, pl. a fiatal Széchenyi magyarságának vagy a pesti német polgárság hazafias érzelmeinek megítélésében. A könyv hangnemét csak ott találja zavarónak, ahol eltér a munka túlnyomó részében uralkodó józan tárgyilagosságtól, pl. a 315. lapon olvasható: „a kétsoros jegyzetre esetleg több idő kell, mint egy kétíves általános teoretikus fejtegetés megírására”.

Hozzászólásában *H. Törő György* elsősorban filológiai kérdésekkel foglalkozott. Az ifjúkori *Lanc versei* című kéziratot füzetke címének visszaállítottsát „Lanc versei” formára nem tartja megalapozottnak, mivel nem elégséges érv a Lanc ellen, hogy nem tudjuk, mit jelent; jobb megmondani, hogy nem tudjuk, mint „megmagyarázni” a nem igazolható. Már korábban is óvta a szerzőt attól, hogy a korábbi, meghaladott eredményeket olyan fűtött indulatú hánemben tárgyalja, mint ahogy ez történik. Nem szabad eltekinteni attól, hogy pl. *Ferencki* a Petőfi színészletére vonatkozó adatokat nem ismerhette, mivel azok nagy része csak a legutóbbi években került elő; nem beszélve arról, hogy számos részletkérdésben — így Pákh kezesség-vállalásában — ma is hitelesebbnek látszik *Illyés Gyula* intuitív megközelítése, mint a nem egészen megbízható, illetve egyáltalán nem döntő adatok alapján készült új feldolgozás.

Szörényi László azokhoz kapcsolódott, akik a tudományos életrajz műfaji nehézségeit feszegették. Már az antikvitásban is megfigyelhető az életrajz két típusának kialakulása: az egyik — amit az alexandriai filológusok műveltek — a költői műhöz csatolt kommentár, a művek életrajzi hátterének leírása; a másik — és ennek volt neves képviselője Plutarkhosz — a filozófiai szinten művelt életrajz, amelyben az adatok voltaképp másodlagosak, a mélyebb jellem-

tani és erkölcsi igazság igazolását szolgálják, ez a fajta életrajz erősen normatív, pedagógiai célnak. Azóta a két típus különféle keveredését lehet tapasztalni; Fekete könyvében is az ideológus Petőfi-kép nyomul előtérbe, de nem tisztán, mivel ilyen irányban sincs kidolgozva. Kérdéses, hogy lehet-e ma már tiszta műfajt írni. Másik probléma, hogy nem eléggé alapos annak feltárása, Petőfi műveltsége hogyan alakult ki; Fekete ebben csak a feltárt adatokat foglalja össze. Nem véletlen, hogy a legerősebb rész a vándorszínészetről szóló, hiszen a szerző itt támaszkodhatott leginkább saját kutatására. Mindenestre, a következő kötetekben, amelyekben Petőfi már Pesten a magyar kultúra fősodrában áll, alkalmatlan a személyére összpontosító megközelítés, a személyes síkról át kell térni az általános síkra.

Lukácsy Sándor a Petőfi-életrajz szabatos nyelvét dicsérte, filológiai szempontból is mindössze egyetlen súlyosabban kifogásolható helyet talált. A fő problémát — kivált a következő kötetek vonatkozásában — abban látja, aforisztikusan fogalmazva, hogy Fekete az I. kötetben megírta a legnagyobb magyar vándorszínész élettörténetét, most már a legnagyobb magyar költőt kell megírnia.

Válaszadásában Fekete Sándor mindenekelőtt köszönetet mondott az őszinte bírálatért. A felszínes méltatásnál lényegesen nagyobb segítséget jelent a kemény, de elmélyült szakmai kritika. Különösen a módszertani kérdések felvetését érezte fontosnak; bár a műfaj nehézségeit tapasztalatból ismeri, ennyire rendszeresen nem gondolta át. Műelemzésre a továbbiakban sem vállalkozik, csak a művek keletkezéstörténetével kíván foglalkozni, és kérdéses, jut-e hely valamennyi műnek. A korrajzra mindenképpen nagyobb súlyt fog fektetni; azt még nem látja, mennyire lesz mód saját alapkutatásokat végezni. A tévedés kockázatát természetesen még inkább vállalnia kell a következő kötetekben, filológiai kérdésekben azonban továbbra is kénytelenek vagyunk hipotézisekkel élni. Ez után részletesen vitatta a felhozott filológiai ellenvetéseket. Végül könyve polémikus jellegét magyarázta; éppen ezt tartotta „személyes ügy”-nek, — hogy hangneme ilyen, az talán írói alkatából következik. A Petőfi-képre ráakodott legendák felszámolása azonban elsősleges feladata kell hogy legyen a tudományos irodalomnak.

Rákóczi-ülésszak

Pécs, 1974. március 22—23.

A Pécsi Akadémiai Bizottság és a Pécsi Tanárképző Főiskola 1974. március 22—23-án a Rákóczi kori kutatások eredményeit tárgyaló tudományos ülésszakot szervezett. Az elmúlt évi márciusi budapesti és az őszi vajai tudományos találkozó (vö. ItK 1973. 5. 6. sz.) után a pécsi Rákóczi ülés immár a harmadik Rákóczi korra vonatkozó szakmai eszmecsere. Az ülésorozat módot ad a Rákóczi-szabadságharc és kuruc emigráció kutatási problémáinak több oldalról történő vizsgálatára.

A pécsi ülészak elnöke, Köpeczi Béla a MTA főttkára megnyitójában megemlékezett azokról a feladatokról, amelyek Rákóczi születésének közelgő 300. évfordulója alkalmából a kutatókra várnak. Különösen a helytörténet kutatóit buzdította munkára, tekintettel arra, hogy Pécs és a Dunántúl Rákóczi-korabeli történetéről igen keveset tudunk. A Rákóczi szabadságharc történetének és művelődéstörténetének kutatását nem csupán az évforduló teszi elsőrendű feladatunkká, meghatározó szerepet tölt be a nemzeti tudat formálásában is, ám nincs egységes hagyománykép, minden kor és minden osztály másként ábrázolta a nemzet XVIII. századi függetlenségi háborúját. Ma már megvan a lehetőségünk az objektív valóság megismerésére, a belső ellentmondások feltárására, a problémák megoldására, az események helyes értékelésére. A Rákóczi szabadságharc három fő eszménye: a nemzeti függetlenség, a társadalmi haladás és a nemzeti közösséghez való tartozás tudata. E három aspektusból kell levonnunk a tudományos kutatás eszmei tanulságait — mondotta.

R. Várkonyi Ágnes, a MTA Történettudományi Intézete I. Magyar Történeti Osztályának vezetője előadásában, melyet *Kuruc hagyomány és történeti népiesség* címmel tartott, Kőlcseytől elindulva napjainkig vizsgálta a népi eredetű történeti énekanyag történeti és eszmei forrásértékének problémáját. A Rákóczi szabadságharc társadalmi tudatát új szemlélet alapján elemezte, a témát külföldi analógiákkal is megvilágította. Felolvasása széleskörű tárgyiismeretével nem csupán forrásfelkutató és tudománytörténeti, hanem elvi jelentőségű vizsgálódás is volt. Végző konklúziója: „A népi hazafiság nem a nemesi rendi ideológia leszármazottja — amint ezt a nemesi romantika és a szellemtörténeti irányzat magyarázta — hanem a parasztság antifeudális és országvédelmi harcaiból, önmagát szervező demokratikus törekvéseiből származó tapasztalatok összességét kifejező magatartás volt ebben az időben, olyan tudat, amelyben nemzeti és antifeudális elem már szerves egységben tűnik elénk”.

Hopp Lajos a MTA Irodalomtudományi Intézete XVIII. századi osztályának vezetője előadásában a *lengyel—magyar hagyományok* új témakörét vizsgálta a *Rákóczi-szabadságharc* és